

Vuk'uzenzele

Produced by: Government Communication & Information System (GCIS) English/Xitsonga Mawuwana 2022 Nkandziyiso 1

Government gets small-scale sugarcane farmers moving

NEARLY 2 000 small-scale sugarcane farmers who could no longer afford to transport their crop by road, are set to boom, thanks to a rail loading facility donated to them by government.

Beatrice Ndimande, Chairperson of Thuma Mina Mill Comtee from Makhathini.

Owen Mngadi

Small-scale sugarcane growers in Umkhanyakude District in the north of KwaZulu-Natal have welcomed the opening of a R38 million rail siding trans-loading facility that will significantly cut their transport costs. Over 1 900 small-scale sugarcane farmers who are part of the Makhathini irrigation scheme will save R6.8 million per year because they no longer have to use trucks to transport their sugarcane. They produce around 117 000 tons a year.

With the rising cost of fuel, the recent handover by the Minister of Agriculture, Land

Reform and Rural Development, Thoko Didiza, could not have come at a better time. The South African Farmers Development Association (SAFDA) implemented the project on behalf of the Department of Agriculture, Land Reform and Rural Development (DALRRD). It is one of the DALRRD's initiatives to help to transform the sugar industry. The project began after Tongaat Hulett Sugar decided it would not be able to continue helping the farmers with their transport costs, says SAFDA Chief Executive Siyabonga Madlala. He says the farmers would not have been able to

Cont. page 2

Collect your chronic meds from your local Post Office

Page 15

STAY SAFE

VACCINATE TO SAVE SOUTH AFRICA

TOGETHER WE CAN BEAT THE CORONAVIRUS

Candidate engineer helps ensure water for all

Page 7

To read *Vuk'uzenzele* download the GOVAPP on:

Search for SA Government on Google playstore or appstore

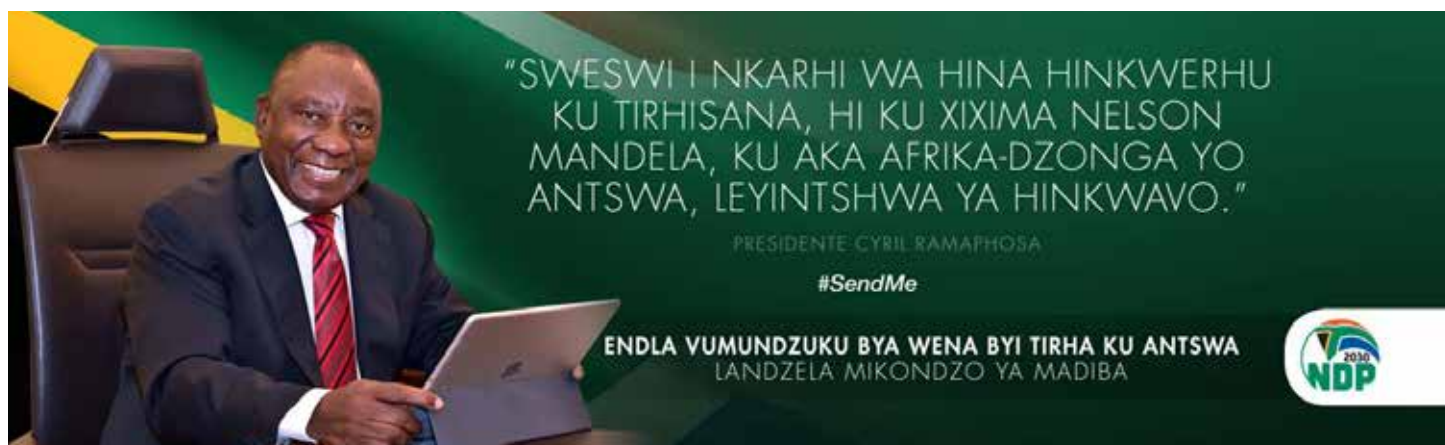
CONTACT US

Website: www.gcis.gov.za Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za Tel: (+27) 12 473 0103

Tshedimosetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

Ndhurho lowu tlakuka wa ku hanya wu koxa angulo lowu nga na vun'we

Kutlula tin'hwetengani, vatirhisi va laha Afrika-Dzongava tlumbiwile hi ku tlakuka ka mixavo lokukulu loku ku khumbeke hi mpimo wa le henhla risima ra vutomi bya vona.

Se swi durha swinene hi ndlela leyi tlakukeke ku xava swakudya na switirhisiwa swin'wana swa nkoka, ku hakelela vukorhokeri bya masungulo na ku tirhisa vutleketli bya mani na mani kumbe lebyi nga riki bya mfumo. Loko midurho leyi tlakukaka ya ha khumba un'wana na un'wana, miti leyi kumaka mali ya le hansi hi yona yi swi twaka swinene.

Xikombo xa Mixavo ya Vatirhisi xo hetelela xa Dzivamisoko 2022 lexi humesiweke hi Stats SA xi komba leswaku ku vile na ku wisa kutsongo eka ku tikeriwa ka MaAfrika-Dzonga. Inifulexini ya swakudya yi kandziyisiwile eka 6.2 wa tiphesente. Swakudya swa masungulo swo tala swi durha kutlula leswi a swi ri xiswona lembe leri nga hundza, loko swakudya swa masiku hinkwawo swo fana na oyili yo sweka swi kandziyisile mitlakuko ya le henhla swinene.

Nxavo wa mafurha, lowu khumbaka nxavo wa xilo xin'wana na xin'wana xo karhi, wu tlakukile hi xanharhu eka khumembirhi wa tin'hwetengani kufika eka Nyenyakulu 2022.

Afrika-Dzonga a yi yoxe eka leswi. Nhlawulo lowu nga va kona sweswinyana wa Foramu ya Ikhonomi ya Misava wu komba leswaku kwalomu ka kotara ya vanhu va misava hinkwayo, ku katsa na lava nga eka tiikhonomi leta ha kulaka, va le ku tikeriweni hi timali hikwalaho ka ntlakuko wa mixavo.

Mitlakuko leyi, ngopfungopfu

Photo by Tara Clark on Unsplash

nxavo wa mafurha, i switandzhaku swa swiendleko leswi hi nga ni vulawuri byitsongo eka swona. Ntlimbo lowu yaka emahlweni exikarhi ka Russia na Ukraine wu vile na nkhumbo wo tivikana eka nxavo wa mafurha na swakudya. Matiko hamambirhi i varhumelinkulu va tinhundzu na vukorhokeri ematikweni mambe eka timakete ta matiko ya misava ta manyoro, swakudya swo tanihi tinyawa na tinyungu ta oyili leti lavekaka eka switirhisiwa swo hamhanahambana swo fana na oyili yo sweka.

Xiphemu xin'wana i vuhumelerisi bya le hansi bya vurimi hikwalaho ka swiendleko swa maxelo yo hisa kutlula mpimo leswi vangiwaka hi ku cinca ka maxelo, swo tanihi mikhukhulo na dyandza.

Loko swo tala swa swiendleko leswi hi nga riki na vulawuri ehenhla ka swona, mfumo wu le ku endleni hilaha wu nga kotaka hi kona ku sirhelela MaAfrika-Dzonga eka mitlakuko ya mixavo ya nkarhi wa sweswi na lowu taka.

Xin'wana xa swiyimonene swa hina leswikulumba swinene tanihi tiko i Bangikulu leyi tiyimelaka, yo tiya leyi koteke ku endla inifulexini yi tshama yi ri endzeni ka vunavi bya mpakaniso wo lala, ehansi swinene ka leswi matiko man'wana yo tala ya nga eku hlanganeni na swona.

Sweswinyana hi tivisile leswaku

xibalo xa mafurha xi ta yimisiwanyana ku ringana tin'hwetengani timbirhi tin'wana kufika Mhawuri, leswi nga ta tisa mphalalo emitini. Ku yimisiwanyana ka xibalo lexi swi nyikile mphalalo wa nkoka eka MaAfrika-Dzonga kusukela emasunguleni ya Dzivamisoko. Tanihileswi ku yimisiwanyana ka xibalo swi taka na ndhurho wo tivikana eka timali ta mfumo, leswi swi khumbaka minongoloko yin'wana ya mfumo, swi ta tika ku yisa leswi emahlweni nkarhi wo leha.

Hambiswiritano, ku na swin'wana hi nga ta swi endla.

Ku antswisa nsirhelelo wa swakudya wa rixaka ra ka hina i swa nkoka ku kota ku kondzelela leswi na swihlamariso swa nkarhi lowu taka. Hi na sekitaro ya vurimi yo tiya leyi yi yaka emahlweni na ku kula na ku tumbuluxa mitirho.

Ku engetela ku yisa mahlweni vuhumelerisi bya vurimi na ku tiyisa vutilawuri bya hina bya swakudya, hi le ku vekiseni swinene eka ku kurisa vuswikoti bya kwala tikweni, hi seketela van'wamapurasi va xibindzu na va mpimo lowutsongo hi ndlela yo fana na ku pfuna vanhu vo tala ku kurisa swakudya swa vona vini.

Hi ku tirhisa Xihlohloteri xa Mitirho xa Phuresidente, tivhawuchara ta manyoro ti nyikiwile kutlula 65,000 wa van'wamapurasi va mpimo lowutsongo, naswona ntirho wu le ku endlweni ku fikelela 250,000 wa van'wamapurasi valava. Mfumo wu tlhela wu nyika van'wamapurasi lava tifuyelaka swifuwo na ku byala matsavu va nga xavisi manyoro na switirhisiwa ku humelerisa swakudya, na ku pfuna mitlawa

kumbe vanhu ku sungula swirhapa swa swakudya swa vona vini. Eka swifundzakulu swo fana na N'walungu-Vupela-dyambu, van'wapurasi va mpimo lowutsongo va seketeriwa hi switirhisiwa swa vurimi swa ku byala swimilani na ku fuya tihuku, hi ku tirhisa na tikholichi ta vurimi ta ndhawu yaleyo.

Hi ku tirhisa Qhinga ro Kuma Misava ra Mavonelamahlweni na ku humesiwa ka misava leyi nga ehansi ka vun'wini bya mfumo ku endla vurimi, hi le ku seketeleni ka van'wamapurasi va mpimo lowutsongo vo tala ku ndlandlaxa mabindzu ya vona na ku ma endla leswaku ya ngenisa mali hi ndlela leyi humelelaka. Hi tlhela hi va hi ri eku languteni ka ku tumbuluxa swinakulobye leswi nga exikarhi ka mfumo na lava nga riki mfumo swo tala ku seketela ndlandlamukiso wa vurimi bya xibindzu bya vantima hi ku endla matshalatshala yo fana na Vatirhisani eka Switshunxo swa Misava ya Vurimi na Ejensi ya Nhluvukiso wa Vurimi.

Ku kurisa vusirheleri ehenhla swihanyi na tikhemikali ta swihanyi na ku sirhelela rihanyo ra swiharhi ehenhla ka mavabyi yo fana swindomundomu, hi le ku tiyiseni magoza ya hina ya vulawuri bya mfambafambo wa swiharhi na vuswikoti bya vuhumelerisi bya swisawutisi.

Hi ku engetela ku tiyisa vuhumelerisi bya swakudya bya laha tikweni, maendlelo ya hina ya timalimpfuneto ta vaaki yo angarhela na mpimo wa xibalo wa ziro wa swakudya swa masungulo swi pfuna ku sirhelela lava nga swela eka midurho leyi tlakuka. Hi vukorhokeri bya masungulo bya mahala byo fana na mati na gezi eka miti leyi nga swela, hi nga

tiyisisa leswaku a ku na ndyangu lowu nga pfumalaka vukorhokeri bya masungulo.

Ku hlula xiyimo lexi tika, miganga hinkwayo yi fanele ku tikatsa.

Eka xiphemu xa hina, mfumo wu ta ya emahlweni wu languta xiyimo lexi swinene naswona wu ta endla xin'wana na xin'wana hi matimba ya wona ku sirhelela MaAfrika-Dzonga eka mitlakuko leyi nga yisekiki emahlweni eka ndhurho wa ku hanya.

Tikhaphanikulu ta Afrika-Dzonga ti fanele ku tiyisisa leswaku vatirhisi a va hakeli ngopfu eka swakudya kutlula leswi va faneleke ku hakerisa xiswona. Hi amukela swikoweto kusuka eka vaendli va swakudya na vaxavisi leswaku va le ku endleni ka matshalatshala ku pfuna vatirhisi ku kuma swo tala hi mali ya vona.

Hi Nyenyakulu lembe leri Khomixini ya Mphikizano yi humesile vonelo ra mani na mani ra swipimelo swa vulavisisi bya makete eka makete wa swirin'wa swo tsakama. Yi vonile leswaku ndhurho wa swirin'wa swo tsakama wu le ku gonyeni hi tilevhele leti nga henhla ka inifulexini, naswona leswi nga va na xitandzhaku lexi nga ringanelangiki eka vanhu lava nga swela. Vulavisisi byi ta kambela loko ku ri na vuxisi byihi kumbe byihi eka mafambiselo leswi endla-ka leswaku swakudya swi durha swinene.

Hi ta tirhisa pholisi ya hina ya mphikizano ku sirhelela vatirhisi ehenhla ka ku tlakuka ka mixavo loku nga seketekiki na maendlelo lama lwisanaka na mphikizano hi mabindzu, tanihiloko hi endlile hi nkarhi wa ntungukulu wa COVID-19.

Endlelo leri yaka emahlweni ro cinca xivumbeko xa ikhonomi ya hina ri ta seketela matshalatshala lama. Ku cinca eka tisekitara ta eneji, vutleketli na sekitaro ya vuhlanganisi bya tiqingho ku kongomisa eka ku hunguta ku durha ka gezi, vufambisi bya nhundzu na data eka nkarhi wo leha hi mphikizano wa le henhla na matirhelo lama nga tlangisiki swipfuno. Hi fanele hi nkarhi hi hakelela ehansi, ku nga ri swo tala, eka vukorhokeri eka nkarhi lowu taka.

Hambileswi mixavo ya oyili na maxelo yo hisa ku nga swiendleko leswi hi nga na vulawuri byitsongo ehenhla ka swona, ku na swo tala leswi hi nga swiendla-ka, tanihi mfumo, mabindzu, vatirhi na miganga ku pfuna vanhu va Afrika-Dzonga eka nkarhi lowo tika. ❶

Matirhiselo yo biha ya malimpfuneto ya nhlayiso a ya le nawini

More Matshediso

Loko u lemuka leswaku ku malimpfuneto ya nhlayiso wa vana leyi kumiwaka hi muhlayisi wa n'wana a yi le ku tirhisiweni kahle, u na vutihlamuleri byo mangala mhaka leyi eka Ejensi ya Nhlayiso wa Vanhu ya Afrika Dzonga (SASSA).

Ku ya hi muvulavuleri wa SASSA Paseka Letsatsi, malimpfuneto ya nhlayiso wa vana yi hakeriwa muhlayisisi wa n'wana, kambe yi kongomisiwile eka ku hlayisa n'wana. Malimpfuneto sweswi i R480 hi n'hwetini hi n'wana.

Malimpfuneto ya nhlayiso wa vana yi simekiwile hi mfumo ku nyika nhlayiso wa timali eka vana lava hanyaka emitini leyi sweleke.

U engetela leswaku swi na nkoka swonghasi leswaku muhlayisinkulu, loyi a hlayisaka n'wana siku na siku, a va muvuyeriwa loyi a tsariseke.

"Eka xiyimo lexi n'wana a sukaka eka muhlayisi un'wana a ya eka un'wana, malimpfuneto yi fanele ku landzelela n'wana. Muhlayisi wa masungulo u languteriwa ku tivisa SASSA leswaku n'wana a nga ha ri evuhlayiselweni bya yena, naswona muhlayisi lontshwa u fanele ku ta a ta endla xikombelo xa malimpfuneto," ku engetela Letsatsi.

Letsatsi u vula leswaku vanhu lava yaka emahlweni va amukela malimpfuneto ya nhlayiso wa vana endzhakukaloko n'wana a nga ha ri evuhlayiselweni bya vona, va ta koxiwa ku hakela mali leyi va nga yi kuma swi nga ri nawini. Va nga tlhela va tengiseriwa vugevenga loko ku ri xikongomelo a ku ri ku yivela mfumo xo tiyisisiwa.

Switandzhaku swo fana swa tirha eka vanhu lava tirhisaka ku biha timalimpfuneto ta nhlayiso wa vana lava va nga na vutsoniwa – leti nyikiwaka hi SASSA ku nyika nhlayiso wa timali eka vana lava hanyaka na vutsoniwa byo tika

Malimpfuneto ya nhlayiso wa vana yi boheka ku tirhisiwa ntsena ku vuyerisa n'wana loyi a fikelelaka.

lava lavaka nhlayiso wa nkarhi hinkwawo, timalimpfuneto ta

kumbe ku beja, ku nga ri ku hlayisa munhu loyi a fikelelaka

“Xikan’wekan’we loko matirhiselo yo biha ya mangariwile, vulavisisi bya endliwa. Loko vulavisisi byi kuma leswaku mali leyi a yi vuyerisi n’wana, SASSA yi nga ha thola un’wana leswaku a amukela na ku lawula malimpfuneto leyi hi ku yimela n’wana.”

vatsoniwa kumbe midende ya vadyuhari.

Loko mali yo tirhisiwa ku xava xihoko, swidzidziharisi

ku kuma malimpfuneto leyi, maendlelo yo fana yo mangala ya fanele ku landzeleriwa,” ku vula Letsatsi.

I mani a nga endlaka xikombelo xa malimpfuneto ya nhlayiso wa vana?

Ku ya hi Letsatsi, muakatiko wa Afrika-Dzonga wihi kumbe wihi, mutshami wa nkarhi hinkwawo kumbe muhlapfa loyi a nga na maphepha lama nga enawini loyi a hlayisaka n'wana, swi nga langutiwi leswaku in'wana wayenakumbe a hi wa yena wa ngati, a nga ha endla xikombelo xa malimpfuneto ya nhlayiso wa vana, ntsenaloko a fikelela swilaveko leswi xaxametiweke laha hansi:

- N'wana na muhlayisi va boheka ku va va tshama eAfrika-Dzonga swa nkarhi hinkwawo.
- Muhlayisi u boheka ku va na malembe ya 16 hi vukhale (eka xiyimo xa leswaku n'wana hi yena nhloko ya muti) kumbe kutlula.
- N'wana u boheka ku va ehansi ka 18.
- Muamukeri wa malimpfuneto u boheka ku va muhlayisinkulu wa n'wana naswona n'wana u boheka ku va a tshama na yena.
- Muamukeri u boheka ku fikelela swilaveko swa xikambelwana xa vutiha-nyisi (xikambelwana xa

muholo).

Loko muhlayisinkulu a tshama a ri yexe (a nga si tshama a tekiwa, a dlayile vukati kumbe a ri noni), muholo wa yena a wu fanelangi kuhundza R4 800 hi n'hwetini.

Loko muhlayisinkulu a tekiwile, muholo lowu katsanisiweke wa muendli wa xikombelo na murhandziwa wa yena a wu fanelangi kuhundza R9 600 hi nhwetini.

Muholo wa murhandziwa wu ta tekeriwa nhlokweni eka swiyimo hinkwaswo – handle ko languta loko varhandzani va tekanile hi xa mina xa wena kumbe swi nga ri tano, ehansi ka maendlelo ya xintu kumbe ya vanhu va Asia, va ri eka vukati bya vanhu va rimbewu rin'we kumbe loko muendli wa xikambelo na murhandziwa wa yena va nga ri vatswari va ngati va n'wana. **U**

Ku mangala matirhiselo yo biha ya malimpfuneto, fonela SASSA eka **0800 60 10 11** (nomboro ya riqingho ra mahala).